

ETT KVARTSSEKEL PÅ HELGEANDSHOLMEN

Av fil. dr. IVAR ANDERSON

UNDER mina 24 riksdagsår (1925—1948) har den svenska folkrepresentationen genomgått en ganska radikal omvandling. 1920-talets riksdag var i hög grad en »maktägande riksdag», som genom sina partikonklaver och utskott bestämde kursen och avgjorde frågorna. Det var de svaga minoritetsregeringarnas tid; deras existens berodde av mer eller mindre tillfälliga partikombinationer i »vågmästeriets» tecken. Voteringarna i riksdagen, som före 1926 voro slutna och förrättades med sedlar, voro spännande; man kunde aldrig vara riktigt säker på utgången, ty det fanns alltid inom de olika partierna — även de mest väldisciplinerade — en och annan, som i skydd av den hemliga omröstningen gav uttryck åt en egen uppfattning eller en maskerad protest. Marginalen mellan ja- och nejroster var ofta mycket knapp; regeringen fick vara beredd på obehagliga överraskningar även i småfrågor. Partierna bevakade noga varandra och sökte genom oväntade yrkanden och voteringar bringa oreda i motståndarleden. Debatterna voro ofta hårda och långa, särskilt i andra kammaren, där helnattsplena voro vanliga varje onsdag och lördag i maj. Det var onekligen en spännande miljö och en händelserik tillvaro, som då mötte en ung nyvald riksdagsman inom de dystra murarna på Helgeandsholmen.

När han 25 år senare lämnar riksdagen, har läget i många avseenden radikalt förändrats. Vågmästeriets tid är längesen förbi. Det socialdemokratiska partiet sitter sedan ett årtionde med en, låt vara, sakta sjunkande majoritet i båda kamrarna. I stället för 20-talets bräckliga och kortlivade ministärer ha vi fått en faktisk och permanent regeringsdiktatur, som visserligen i allmänhet utövas under anständiga former men som i alla fall innebär, att tyngdpunkten definitivt flyttats över till första statsmakten. De som för några årtionden sedan suckade efter en stark regering ha blivit bönhörda över hövan. Riksdagens maktställning har starkt reducerats; den har praktiskt inga möjligheter att förkasta en

omstridd regeringsproposition. Den öppna voteringen, som registreras av den elektriska rösträkningsmaskinen, ger partierna möjlighet att hålla ordning på de sina.

Under kristidens tryck har riksdagen dessutom lämnat regeringen vidsträckta fullmakter. Visserligen har den formellt kontrollen i sin hand, och statsrevisionen är förvisso inte något värde löst kontrollredskap, lika litet som interpellationsinstitutet, som blivit ett allt mer utnyttjat medel för oppositionen att göra sig gällande. Men den faktiska maktförskjutningen kommer man inte ifrån. Den har för övrigt gått ännu längre; de starka organisationer, som mer och mer kommit att behärska det svenska samhället, ha också inträtt som farliga konkurrenter till den andra statsmakten, och riksdagen får allt oftare finna sig i att viktiga frågor i realiteten avgöras genom direkta förhandlingar mellan regeringen och de stora organisationerna; riksdagen har endast att konstatera faktum och inpassa besluten i budget och författningssamling. Pris- och lönestoppet och uppgörelsen med stats-tjänstemannaorganisationerna äro talande exempel.

Oppositionens ställning har också förändrats. Förr arbetade den med sikte på att åstadkomma regeringsskifte vid den tidpunkt, som partitaktiken bedömde som lämplig. Det var en ofta återkommande taktisk fråga, om man skulle låta regeringen sitta över nästa val eller söka störta den *nu*, och mycket ofta segrade, i varje fall för mellanpartierna, ivern att gripa regeringsmakten över den mera långsiktiga beräkningen. I våra dagar har oppositionen inga möjligheter att störta regeringen genom voteringar; den får inrikta sig på att söka påverka regeringspolitiken och, framför allt, den allmänna opinionen, med tanke på nästa val. Riksdagsdebatten har därför mer och mer kommit att adresseras till valmännen, mindre till kamrarna.

Även utskottsarbetet har naturligtvis påverkats av den förändrade maktbalansen mellan riksdag och regering. Under minoritetsregeringarnas tid var det vanligt, att propositionerna stöptes om i utskotten; särskilt stats- och bevillningsutskotten voro mäktiga konkurrenter till Kungl. Maj:ts regering. Nu ske i regel inga större ändringar i propositionerna, såvida inte nya omständigheter tillkommit och föranlett överläggningar mellan regeringen och oppositionsledarna, varigenom ett utskottsärende kan få en annan lösning än den ursprungligen avsedda. Som en mycket viktig, ofta avgörande instans har det socialdemokratiska partisammanträdet inträtt. Vid detta, som i regel hålles varje tisdagskväll, diskuteras

ingående alla viktiga riksdagsfrågor; där avgöres vilken ställning majoriteten skall inta och om några koncessioner till oppositionspartierna böra komma i fråga. Mycket ofta torde regeringen också höra partiets mening, innan den slutliga utformningen av regeringsförslagen sker.

Trots detta kan man nog säga, att utskotten alltjämt fylla en viktig uppgift i vårt parlamentariska liv; de representera en värdefull tillgång av politisk tradition och respekt för sakligheten. Inom utskotten föres debatten alltjämt fritt. Man vinnlägger sig om att ge frågorna en så allsidig och saklig belysning som möjligt; praxis att tillkalla utomstående föredragande tillämpas i en utsträckning, som ibland kan bli rätt besvärande för ämbetsverk och myndigheter. I sak kan oppositionen, om dess kritik är väl grundad, vinna vissa framgångar i utskottsdebatten, men så snart det gäller en fråga, där de partipolitiska intressena dominera, stannar det i regel härvid; när det kommer till voteringen, slutas leden, och majoriteten marscherar kompakt upp bakom regeringsförslagen. Det har hänt — jag har själv som ordförande upplevt det — att sedan bevillningsutskottet på sakliga grunder enhälligt beslutat att gå emot en kunglig proposition, ett socialdemokratiskt statsråd ingrep och förstodigade sina partikamrater och de samverkande bondeförbundarna inom utskottet att »följa kungen», varpå helomvändningen verkställdes på kommando. Vederbörande statsråd svarade på utskottsordförandens fråga, om han fann detta förenligt med god demokratisk ordning: »Vad skall man med en majoritet, om man inte vågar bruka den!» Där har man regeringsdiktaturen i ett nötskal! Låt oss inte glömma, att det var en socialdemokrat som en gång präglade slagordet »K. M:ts transportkompani»!

Obruten har denna utveckling dock ingalunda varit. Krigsårens samlingsregering innebar ett mellanspel, som för mig står som ett tecken på den svenska parlamentarismens förmåga att i en kritisk tid se över partimurarna och enas i sakligt samarbete. Den självdisciplin, som partierna då ålade sig, vittnar sannerligen inte om någon parlamentarisk självstympning utan om mognad och ansvarskänsla. Sedan trycket lättat, återgick man dock till de gamla positionerna och metoderna. Partiintressenas ohejdade spel i förberedelserna till 1948 års val var ett avskräckande exempel på hur långt vi hunnit på utförsvägen. Men å andra sidan har man kunnat konstatera, att frågan om fastare former för samverkan mellan de politiska meningsriktningarna i syfte att åstadkomma en

arbetsduglig parlamentarism och en stabil regeringsmakt med skäligt inflytande även åt minoriteten, sysselsätter tankarna både inom och utom riksdagen. Man har på känn, att det nuvarande systemet icke kan hålla i längden.

Kanske borde jag redan här freda mig mot misstanken, att jag skulle med längtan se tillbaka till 20-talets »frihetstid» som en parlamentarisk blomstringsperiod i jämförelse med den nuvarande. I vissa avseenden var det en bättre tid för den svenska riksdagen; det fanns mera utrymme för personligt initiativ och självständig uppfattning, det fanns större möjligheter att genom argument och debatt påverka en frågas utgång, det fanns bättre balans mellan olika åsiktsriktningar. Men avigsidorna voro också påfallande: svaga regeringar, vilkas öde berodde av slumpen eller en skicklig partimanöver, småfifflandet i korridorer och sammanbindningsbana, partitaktikens dominerande betydelse och självöverskattningen hos de parlamentariska koryféerna, som bröstade sig i medvetandet att »all makt är samlad i denna sal». Vågmästeriet, som gav ett litet mellanparti utslagsrösten, var ingen sund form för demokratiskt styrelseskick. De kompromisser, som detta system åstadkom, voro ofta sakligt klen motiverade och höllo inte länge.

Bland äldre riksdagsmän hör man ofta yttrandet, att debatten var bättre förr än nu. Till en viss grad är det sant. Förr hade en riksdagsdebatt större möjlighet att påverka utgången i en fråga än nu, då saken ofta är avgjord på förhand och debatten därför kommer att sakna den omedelbara friskhet och den personliga verv, som fångar intresset och påverkar sinnena. Man lyssnar slött och förstrött på välkända synpunkter och stereotypa formuleringar och gläder sig åt att någon gång få höra ett inlägg, som inte helt går efter det fastställda schemat — och som inte läses från papperet. Ty detta är en av den svenska riksdagsdebattens stora svagheter att så få talare kunna frigöra sig från manuskriptet och våga tala fritt. Systemet med inledande långa deklarationer av partiledarna har också ogynnsamt påverkat vår parlamentariska debattkonst. Sedan inledarna, ofta gruppordförandena i vardera kammaren, föredragit sina på förhand iordningställda anföranden, är fältet avbetat, och det är inte särskilt lockande att komma efter och snagga några grässtrån här och var. Det finns ändå alltför många, som oförfärat gå på med att läsa upp sina tal för att få dem till protokollet eller några raders referat i ortstidningen, även om de endast upprepa vad som förut sagts. En bättre förberedelse av debatten med uppdelning på förhand av

ämnet är ett gammalt önskemål, liksom också att partiledarna borde lämna mera över åt sina experter och i stället inrikta sig på att följa debattens utveckling för att i slutskedet sätta in replikerna och göra en effektiv »summing up». Men å andra sidan ha »experterna» inte alltid den rätta förmågan att lägga upp de politiska synpunkterna på debatten, och partiledaren är naturligtvis angelägen att från början hålla frågan i sin hand och inte låta dissonanser och privata hugskott störa debatten. Obenägenheten att tolerera avvikande meningar och oväntade inlägg i en debatt, där partipolitiken är engagerad, tycks mig dock nu vara större än förr.

Det oftast rätt slätstrukna intryck, som en svensk riksdagsdebatt ger, beror naturligtvis också på att den parlamentariska talekonsten inte står särskilt högt i vårt land. Vår riksdag har mycket få verkligt goda talare, och det ser ut som om den nuvarande politiska atmosfären inte gynnade deras gåvor. Den verkliga parlamentarikern måste tro på sin sak och sin förmåga och övervinna de hämningar, som minoritetsställning, den tekniska arbetsordningens svårigheter och åtskilligt annat framkalla. Han måste också vara road av debatten. Så var utan tvivel Ernst Trygger, den siste verkligt lysande debattören i Sveriges riksdag. Så var också Per Albin Hansson, som visserligen inte var någon stor välutalare men en skicklig replikör, en överlägsen taktiker och en envis fäktare för sista ordet. Bristen på intresse för idépolitiska och utrikespolitiska frågor ger också ett intryck av armod åt den svenska riksdagsdebatten. Men om denna saknar spänning och glans, så bjuder den i stället ofta på inlägg av sakligt värde och klagörande innebörd. Den som gör sig möda att läsa riksdagsprotokollen finner där mycken värdefull upplysning och många vittnesbörd om kunnighet.

När det gäller insikt i sakfrågorna, står nämligen våra dagars svenska riksdag inte tillbaka för sina föregångare. Alltjämt arbetas det grundligt och samvetsgrant av den minoritet inom alla partier, som har intresse, sakkunskap och förmåga att tränga in i frågorna. Jag säger minoritet, ty det stora flertalet förmår inte följa med riksdagsarbetets mångfald av invecklade och svårbevästrade spörsmål utan nöjer sig med att bevaka sina speciella intressen och röstar för resten med partiet. Så har det varit i alla tider och i alla parlament; på den punkten kan demokratien inte åstadkomma någon ändring, vare sig genom valreform eller genom en för övrigt mycket välbehövlig rationalisering av riksdagsarbetet.

Ser man till sist på riksdagens sammansättning, på de personliga tillgångarna och kvalifikationerna, så är skillnaden mellan 20-talet och våra dagar påfallande — åtminstone i yttre hänseende. För ett kvarts sekel sedan gjorde första kammaren alltjämt intryck av *överhus* i ordets egentliga mening, där mognad, erfarenhet, teoretisk och praktisk sakkunskap på skilda områden och en högre parlamentarisk kultur hade säte. Vid närmare bekantskap fann man kanske, att den verkliga kvaliteten i detta överhus var rätt sparsam och mängden av nummerkarlar påfallande stor. Men det yttre intrycket var imponerande. Den nuvarande första kammaren skiljer sig föga från medkammaren. Hur skulle den för övrigt kunna göra det med nuvarande rekryteringsmetoder? En ganska stor del av senatorerna utgöres av 60-70-åringar, som efter långvarig och trogen tjänst överflyttats från andra kammaren, en form av pensionering, som inte är ägnad att höja kammarens kvalitet. Bygdeintressena dominera också mer och mer vid kandidatvalet — de s. k. riksrepresentanterna, som väljas utanför valkretsen, bli allt mer tunnsådda.

I andra kammaren var på 20-talet böndernas inflytande stort, inte bara över jordbruksfrågorna utan framför allt när det gällde den politiska taktiken. Inom den borgerliga vänstern var C. G. Ekman centralfiguren, en ledarpersonlighet på gott och ont, som förvirrade och förargade partierna till höger och vänster. Vågmästeriets epok är knuten till hans namn. I debatten var alltjämt Arvid Lindman en av de mest aktiva, stimulerande som ledare och oförfärad i kampen för att hävda högerens idéer. Hans replikväxlingar med socialdemokrater och frisinnade följdes med vaket intresse inom och utom riksdagen. Inom arbetarpartiet höll det gamla ledaregardet med Branting och Thorsson i spetsen på att avlösas av den nya ledaruppsättning, som alltsedan dess spelat en huvudroll i vårt politiska liv. Till utskottsarbetet kunde socialdemokraterna skicka en hel rad dugande krafter, bland dem arbetare med god kommunal erfarenhet, som alltjämt utgöra partiets kärna.

Man kan näppeligen säga, att detta parti i fortsättningen lyckats att hålla 20-talets parlamentariska standard; nyrekryteringen har, på några få undantag när, varit svag och ensidig, partifunktionärerna ha trängt ut arbetarna. Även om den nya uppsättningen representerar en mera mångsidig sakkunskap och i varje fall större teoretisk kunnighet än den äldre, kan man nog säga, att bristen på nya ledarämnen är påfallande. Kanske beror det på

att de äldre vägrat att i tid släppa fram nykomlingarna. Många av dessa tyckas dock ha utan svårighet accepterat sina andra- och tredjeplansroller och låtit infoga sig som kuggar i det socialdemokratiska partimaskineriet. I övrigt är skillnaden mellan våra dagars andra kammare och dess föregångare på 20- och 30-talen inte påfallande. Bönderna äro alltjämt en betydelsefull grupp, och det finns åtminstone ett par bonderepresentanter av samma format som de kloka gubbarna på 20-talet. Tjänstemannainslaget är påfallande starkt. Industri och handel äro lika fåtaligt representerade som för 20 år sedan. Medelåldern är väl ungefär densamma, men kammaren verkar kanske en aning mera frigjord i uppförande och ton. Nåja, tonen var inte alltid så fin på 20-talet heller, och disciplinen under de långa nattplena lämnade mycket övrigt att önska.

Livet bakom riksdagsmurarna är ett kapitel, som får skrivas av någon mera initierad än författaren av dessa rader. Jag har aldrig riktigt kommit i kontakt med den speciella umgängesform, som där idkas; jag är säker på att detta beror på mig själv och att jag därmed har gått miste om en del nyttiga och kanske angenäma erfarenheter. Men jag har haft svårt att finna mig tillrätta med den speciella form av camaraderie, som idkas inom riksdagen, och för övrigt har jag haft för mycket att göra utanför för att kunna helt gå upp i riksdagslivet. Men jag satte ett stort värde på kamratskapet och skattar mig lycklig att under min riksdagstid inom alla partier ha vunnit goda vänner, som givit mig mycket mer än jag har kunnat skänka dem. Jag har lärt mig beundra begåvningar, som genom hårt arbete bemästrat svårigheterna i den parlamentariska karriären. För dem som verkligen vill komma framåt och uträtta någonting är riksdagsmannaskapet naturligtvis en god plattform men kan också vara en farlig fälla. I sin utmärkta bok »The Public Life» säger den engelske journalisten J. A. Spender, att den som ger sig in i det politiska livet måste finna sig i mycket artificiell metod att leva och att han får vara beredd till stora offer i fråga om sitt privatliv och sina egna intressen; inget annat yrke kräver någonting motsvarande. Den politiske förgrundspersonen lever skådespelarens liv och är underkastad prästerskapets disciplin, säger han. Ja, det gäller kanske om den engelske parlamentsledamoten eller gällde i varje fall före 1914. Det har knappast tillämpning på våra svenska riksdagsmän. Men att livet bakom riksdagsmurarna har ett drag av sken och förkonstling kan inte bestridas. Det partitaktiska spelet rör sig

med väldiga insatser av reella och ideella värden, men det verkar inte som om medvetandet härom särskilt tyngde riksdagsmännen; kanske fordras det ett visst mått av cynism för att kunna uthärda ansvaret och stå emot opinionens tryck.

På en punkt är man i regel ense: i att avvisa kritiken mot riksdagen och talet om parlamentsleda. En av talmännen förklarade härom året, intervjuad av en tidning, att han aldrig kunnat förmärka någon parlamentsleda bland riksdagens medlemmar. Han hade alldeles rätt. Riksdagsmännen trivas i regel mycket gott med arbetet och med varandra, och det är få som frivilligt lämnar riksdagsmannaskapet. Man enas också i en hjärtlig avsky för pressens referenter och kåsörer, som anses behandla riksdagen nonchalant och översittaraktigt. Men riksdagen har också sig själv att skylla; den har länge illa vårdat sin prestige och i onödan givit hugg på sig, och den är för lättstucken mot en berättigad kritik. Detta sammanhänger med den benägenhet till isolering, som finns inom vår riksdag, och med den tendens till förstelning och slentrian, som följer av ett långvarigt majoritetsvälde.

För de maktägande är det alltid mera angeläget att trygga sina positioner än att vaket följa utvecklingen och akta på vad som kräves för att hålla parlamentarismen sund och livsduglig. Desto större blir oppositionens uppgift och ansvar. Den har också, inte minst under de senaste riksdagarna, på ett berömvärt sätt strävat att hålla den parlamentariska kritiken levande. Men det fordras en allmännare ambition inom riksdagen för att motverka åderförkalkningen. Den nuvarande statsministern synes ha blicken öppen för de risker, som ett långvarigt majoritetsvälde för med sig, för den förstelning, slentrian och mekanisering, som hotar vårt politiska liv. Hos honom kan man säkerligen påräkna ett intresse för att hålla den parlamentariska elden vid liv. Men detsamma kan nog inte sägas om åtskilliga av hans kolleger, som med demonstrativ likgiltighet följa kammardebatten, om de överhuvud taget gitta hedra riksdagen med sin närvaro. Till sitt försvar kunna de naturligtvis anföra, att de ha viktigare ärenden att bestyra än att följa debatten i ovidkommande frågor. Men de borde tänka mera på det goda exempel, som regeringsbanken bör sätta, och på det parlamentariska dekorum, som ingen majoritet och ingen regering ostraffat kränker.

Yrkespolitiken är ett ganska nytt inslag i svensk parlamentarism, och den är nog ofrånkomlig. Det måste alltid finnas personer, som helt eller nästan helt ägna sig åt politiskt arbete. Man får

inte utan vidare stämpla dessa som suspekta individer; även för dem kan drivkraften vara idealitet, även om den så småningom blir rätt förtunnad. Men utan män, som äro beredda att åsidosätta sina personliga intressen och eventuellt bättre utsikter i enskild företagsamhet o. s. v., kan inte ett sunt folkstyre fungera. Man kan därför inte nog högt värdesätta de personliga insatser, som göras av företagare, ämbetsmän och andra, som söka förena ett riksdagsuppdrag med en borgerlig uppgift. Dessa äro saltet i det politiska livet, och om dem gäller den gamla engelska gentlemannaregeln, att det verkligt fina i en mans tillvaro är ett offentligt arbete, gärna drivet av personlig ambition men aldrig enbart för utkomstens skull.